

Лекція 2. Політична думка Стародавнього Єгипту та Вавилону

1. Міфологічний характер політичної думки.

Процес формування політичних та правових ідей і теорій у стародавньому світі на початковому етапі є тільки частиною, в тій чи іншій мірі самостійною, міфологічних уявлень. Тільки пізніше вони отримують своє закріплення в різноманітних концепціях політичної і правової філософії, науки про політику, юриспруденції.

Політична та правова думка у давніх народів — давніх єгиптян, індусів, китайців, вавілонян, персів, євреїв, греків, римлян та інших — бере витoki з міфологічних джерел і оперує міфологічними уявленнями про місце людини в світі. На ранньому етапі свого розвитку політико-правові погляди, в цілому, ще не встигли виділитися у відносно самостійну ділянку людських знань і були тільки складовим елементом цілісного міфологічного світогляду. Для міфів стародавніх народів, у цілому, характерне уявлення про божественне (небесне, надлюдське) походження існуючих відносин влади і порядку. Так, у Рігведі (священних гімнах аріїв) всі події в світі розглядалися, як прояв Ріти — світового порядку, — дотримання якого вважалося правильним шляхом і виконанням обов'язку. Таким чином, та або інша версія божественного походження земної влади і порядку — провідний принцип і основна модель відповідного їй влаштування і одночасно панівна ідеологія, яка не має конкуренції у вигляді інших точок зору, поглядів тощо; сумнів у міфі — це початок його раціоналізації, але це, як правило, відбувається доволі пізно.

Різні версії міфів дають можливість прослідкувати різноманітність форм впорядкування суспільних відносин і різних шляхів формування і розвитку держави та права. Так, у стародавньому Китаї, відповідно до міфу про божественне походження і характер земних порядків, вся влада безпосередньо сконцентрована в особі верховного правителя. В Єгипті, Вавілоні, Індії можна спостерігати дещо інший підхід, згідно з яким боги, будучи джерелом влади правителя, разом з тим і самі продовжують вирішувати земні справи та людські долі. Певна своєрідність притаманна релігійно-міфологічним уявленням стародавніх євреїв. За їхньою версією, єдиний істинний бог знаходиться в особливих договірних відносинах зі всім єврейським народом, будучи його главою і царем (верховним законодавцем, правителем і суддею). Закони єврейського народу, згідно з цими уявленнями, отримані Мойсеєм прямо від бога. У звичних умовах здійснення влади

проводиться людьми від імені бога, але в екстраординарних ситуаціях він діє і безпосередньо через одкровення, чудеса тощо.

Ці міфологічні версії про божественний характер державної влади лежать в основі і більш конкретних уявлень про зміст влади, управління, закон і порядок. Відповідно до релігійно-міфологічних уявлень давніх єгиптян, правду, справедливість і правосуддя уособлює богиня Маат. Судді носили зображення цієї богині і вважалися її жерцями. Божественний характер земної влади (фараона, жерців, чиновників) і офіційно визнаних правил поведінки, в тому числі і основних джерел тодішнього права (звичаїв, законів, судових рішень), означав, що всі вони відповідають або повинні відповідати маат — природно-божественному порядку справедливості. Поняття маат містить, по суті, той же зміст, що і поняття рта (ріта в "Рігведі", дао — в давньокитайській міфології, діке — у давніх греків). У всіх випадках йдеться про правду-справедливість, яка в пізніших природно-правових концепціях праворозуміння стала визначатися як природне, або природно-божественне право.

Право і закон на стадії початкових релігійно-міфологічних уявлень ще не виділилися в особливу систему норм й існували у вигляді органічної частини релігійно-міфологічно схвалюваного порядку державного і суспільного життя. В законах цього часу тісно перепліталися міфологічні, релігійні, моральні, соціально-політичні та інші аспекти, а законодавство, в цілому, виводилося з божественного першоджерела. Закони походили або прямо від богів, або від їхніх ставлеників — правителів. Безпосередньо з богами пов'язували право і законодавство давні індуси, єгиптяни, євреї, греки. Раціоналізація державно-правових уявлень, яку можна спостерігати в I тисячолітті до нашої ери, означала відхід від міфологічної ідеології і, одночасно, усунення монополії жерців. Цей процес йшов у напрямку десакралізації та етизації змісту міфів. В різних державно організованих суспільствах він проходив по різному, маючи відмінні форми і наслідки. Але, в цілому, тенденція відходу від початкових релігійно-міфологічних уявлень до більш раціонального погляду на державу і право в 8-6 ст.ст. до н.е. спостерігається скрізь. Особливо значні успіхи цей процес мав в античній Греції та Римі, де були досягнуті значні успіхи в галузі раціонально-філософського і наукового дослідження політико-правових явищ.

2. Політична та правова думка Близького та Середнього Сходу. Давній Єгипет.

Поява держави в Єгипті відноситься приблизно до IV тисячоліття до н.е. Відповідно, від цього часу починають формуватися первісні теоретичні уявлення про державну владу, право, їхню появу і розвиток.

Єгипет на протязі всього періоду існування був теократичною східною деспотією, тобто державою, всю владу в якій — як світську, так і духовну — зосереджував у своїх руках фараон — верховний правитель. З огляду на це, наскрізною ідеєю міфологічних творів є божественне походження верховного правителя, його рівність з богами. Тобто в Єгипті бере початок розвиток теократичної доктрини державної влади. Це зумовлювало і формування певної стратегії державної влади. У цьому аспекті викликають інтерес практичні вказівки, поради, які вмираючий фараон Аменемхет I (близько 2000 р. до н.е.) дає своєму наступнику Сенусертові I: "Щоб ти міг бути добрим царем на землі, щоб ти міг енергійно правити країнами і поширювати всяке добро, зроби своє серце твердим до всіх підданих. Народ поважає того, хто тримає його в тривозі. Ніколи не зближайся з ним віч-на-віч. Хай твоє серце не любить жодного брата. Ніколи не знай жодного приятеля, з нічиєї душі не роби свого довіреного". Проте Єгипет проходить ряд стадій становлення і зміцнення держави, які пізніше проходять чи не всі країни світу. На території Єгипту формується 40 округів (номів), які оперуються на родову організацію суспільства. Близько 3500 р. до н.е. ці округи об'єдналися в дві держави, 300 років пізніше — в одну. Але залишається проблема контролю центральної влади над округами, яка поряд з соціальною проблемою є однією з головних у державному житті, а отже і в теоретичних роздумах. Власне вже в цей період починають формуватися не тільки, або не стільки політико-теоретичні знання, скільки повсякденні практично-політичні знання, які закріплюються у численних "Посланнях".

Конкретними джерелами політичної та правової думки Єгипту є наступні праці: — "Повчення Птахотепа", яке належить приблизно до III тисячоліття до н.е. Птахотепа — візир одного з фараонів V династії — звертається наприкінці життя до правителя з проханням дозволити залишити повчання нащадкам. Він вважає основою державного буття соціальну ієрархію. При цьому, ті, хто знаходиться на нижчих щаблях соціальної драбини, повинні "перед вищими опустити руки і зігнути спину". І далі: "Згинай покійно свою спину перед твоїм начальником... І тоді дім твій простоїть довго, і все, що в домі, збережеться, і нагорода тобі буде відповідна. Погано бути впертим у ставленні до начальника. Жити спокійно

можна лише тоді, коли начальник ласкавий до нас. Якщо ти в покорі слухаєш начальника, ти добре чиниш щодо бога".

Надзвичайно цікавими є ідеї, викладені в настановах фараона Тутмоса III своєму новому візирі: "Пам'ятай, що високий чиновник твого рангу живе на очах у всіх. Вітер і вода розповідають про все, що він робить, і ніколи не залишається в таємниці те, що він зробить. Єдиний для такого чиновника порятунок — суворо додержувати букви законів і робити так, як у них написано".

Наступною працею є "Повчання Гераклеопольського царя своєму синові". В ній також міститься ряд практично-політичних порад, зокрема щодо боротьби з повстаннями, проявами незадоволення з боку як простого народу, так і вельмож тощо. Але особливий інтерес викликають поради, які мають суто гуманістичне спрямування. Так, у "Повчанні" говориться: "Оберігайся карати несправедливо. Не вбивай. Не добре це для тебе... Твори істину, і ти будеш довго жити на землі. Втішай того хто плаче, не притісняй вдову, не проганяй людину через майно батька її".

Аналогічні ідеї можна зустріти і в іншій праці — "Повчення Аменемопе", — написаній у X–IX ст.ст. до н.е. Головна ідея цієї праці — це необхідність поміркованості та обережності у державних справах. Автор підкреслює, що часто причиною соціальних конфліктів є порушення або зловживання з боку влади. "Стережися грабувати бідних і випробовувати силу на слабких". Цікавим є те, що в цій праці зустрічаємо звернення до суддів із вимогою неупередженості і з докорами за хабарництво.

Таким чином, в античному Єгипті на практично-політичному рівні появляється осмислення ряду проблем, які і в пізніші періоди зберігають свою гостроту і актуальність.